

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԻ ՀԱՐՑԵՐ

ԴԱՐԵՐ առաջ Դաւիթ անյաղթ մէկ ոճով, յետոյ Ունիթոններն ուրիշ կերպերով այլ լանդակեցին մեր գեղեցիկ գրաբարը՝ զոր իր նախկին սրբութեան վերածեց Միսիթար. ու հիմա ոչ ոք կը յանգգնի հին եղեւնին... պարզապէս որովհետեւ քիչ ծանօթ է գրաբարը եւ ամենաքիչերէն գործածուած այս սօր. ապա թէ ոչ նոր ունիթոններ պիտի չպակէին ինչպէս չեն պակսիր աշխարհաբարի համար՝ որու մասին է այժմ մեր խօսքը:

Անցեալ դարուն վերջերն ան արդէն իսկ գտնուած ու գտնուած էր գրաբարէն՝ ստանալով ուրոյն փայլ ու գեղեցկութիւն: Նախապատերազմեան շրջանին հսկայ քայլեր առած էր, ճոխ ու գունազեղ. ոչ ոք պիտի ուրանայ անոր դասականութեան հասնող կերպաւորումը Հ. Ա. Ղազարեանի եւ Վառուժանի էջերուն մէջ, ինչպէս Արփիարի, Օտեանի, Զարգարեանի, Զոհրապի, Զօպանեանի, Սեւակի, Սիամանթոյի եւ գեո նոյն շրջանի շատ մը ընտիր գրողներու:

Այսօր սակայն հինին վրայ բան չէ աւելցած. եւ եթէ չափազանցութիւն է գուժել թէ «կը մեռնի մեր աշխարհաբարը», բայց ստոյգ է որ վերաւոր է ան: Պատճառները շատ են: Ազգային իշխող ու պարտադիր մարմնի մը պակասը. յետոյ անբաւական պատրաստութիւնը շատերուն որ հացի կամ զբաղանքի համար իբրեւ գրագէտ հրապարակ կը նետուին. ու այլեւս ինչ կրնանք յուսալ սունկի եւ թիթեռներու նման առաւօտ ծնող եւ իրիկունը մեռնող հայ մամուլի արտադրութիւններէն: Այս ընթացքով օրէ օր կը տուժէ ազնատուելով, խանգարուելով մեր երիտասարդ ու սիրուն լեզուն:

Յանուն մեր Յեզիւն եւ Ազգութեան դատին՝ որուն մեծագոյն հիմն ու ազդակը մեր լեզուն է, եռանդուն սրտեր կոչ կ'ուզեն, մամուլի աշխատակից եւ պաշտօնակից կը հրաւիրեն, բարոյական սաստ մը ձեռք առած՝ «նստիկանի պէս հսկել, փոխադարձաբար հետապնդել յանուն հայերէնի մաքրութեան եւ զարգացման»: Այսպէս Պ. Շաւարշ «Յառաջ»-ի մէջ, ու անկէ առաջ «Ազգաբար»:

«Յառաջ» արդէն դասաւանդութիւնն սկսած է. մինչ անդին «Հորիզոն»-ն ալ մատը վէրքին դրած՝ շարիքին պատասխանատուութիւնը խմբագիրներուն կը վերագրէ, անշուշտ առանց արգարացելու գրողներու տգիտութիւնը:

Չայնակից ըլլալէ առաջ այդ ու նման կոչի, «Բազմավէպ» նախանձախնդիր եւ յառաջապահ եղած է միշտ մեր լեզուի ուսման:

Պ. Շաւարշի յաւակնութիւն մերժող համեստ յայտարարութիւնը կը փափաքինք որ ամէնուն ըլլայ. այն ատեն կը յարգուին փոխադարձ օգտակար դասերը, դիտողութիւններն ու սրբադրութիւնները, որոնք յայտնի է անձնական կամ քմահաճոյ պէտք չէ որ ըլլան, այլ հիմնուած ու փաստուած մեր լեզուի հիմնական օրէնքներուն եւ բնութիւն վրայ. որոնց վրայ պիտի աւելնայ հայագէտներու հեղինակաւոր ձայնը:

Ասով սակայն անգամ մ'ալ շեշտեցինք արդէն մեր մայր եւ արմատական լեզուին՝ գրաբարին հիմնական եւ խոր գիտութիւնը որ անպայման հարկաւոր է աշխարհաբարին մէջ անսխալ ուղղութիւններ առնելու համար: Աշխարհաբարին մէջ գործուած սխալներու մեծամասնութիւնը գրաբարի անգիտութեան է, ինչպէս յայտնի պիտի տեսնենք մեր գիտողութեանց կարգին:

Սկիզբէն բաւ է յիշենք որ օտարաբանութիւնները — այսօր շատցած եւ կարծես ընդհանրացած — գլխաւոր չարիքներն են որ մեր լրագրութեան կը ծնին. լուրերու հապճեպ թարգմանութիւններ կը տեսնենք, եւ երբեմն գիտական յօդուածներու ալ, ուր բառի դիմաց բառ է որ կը գետեղեն, փոխանակ գաղափարի եւ իմաստի դիմաց՝ գաղափար եւ իմաստ գնելու, կամ օտար լեզուին ասուելուն դիմաց՝ համապատասխան ու համապարհ հայերէնը գնելու:

Չենք ուզեր հոս նշանակել զեղծումներու անհատնում շարքը. կը բաւեն նմոյշներ:

Հետեւանք տոռա, փոխանակ իրագործեց, գործադրեց ըսելու. տրոռա՞ ըլլալով, փոխքանի որ, որովհետեւ համարելով որ. մեղքի տղաքը, փոխ. մեղքի տղոց տրական հոլովով բնութեան խնդրի, ինչպէս կ'առնեն մեղքի տղան հոմանիշ բայերը, օր. կը խնայեմ քեզի, կարեկցէ՞ մեզի, Աստուած ողորմի հոգեւոր, կ'արգահատինք ձեզի:

Նոյն ոճով հրապարակ ելաւ վերջերս «բաց ի այդ» սխալ ձեւը. «բաց ի» բացառական հոլովով խնդրի կ'ուզէ, բաց ի ատկէ, բաց ի Հայկէն եւն:

Իրաւունք ունէր «Հորիզոն» մեղադրելու խմբագիրները, որոնք եթէ քիչ մը սէր ցուցնէին մեր պաշտելի լեզուին, թոյլ պիտի

չտային ժանտարմ¹, ֆինանս-իէ², պանք-իէ³, քոնֆերանս⁴, աէրոտրոմ⁵, քրօքի⁶ եւն խորթութիւնները, քանի որ այնքան համազօր, հոմանիշ բառեր ունինք, երբեմն առաւել երբեմն նուազ՝ ճշգրիտ նշանակութեամբ, ինչպէս Պահակ, պահակորդ, քաղաքապահ¹ ըստ տեղւոյն. Երեւնուտք, առեւտուր — տրաւհան². Դրամատու — սեղանաւոր³. Ժողով բանակցորիւն, բանախօսութիւն⁴ եւն. Սաւառ նատեղի, սաւառնարան, քոչարան⁵ (թէպէտ վերջինս թուող եւ թուցող ալ նշանակէ). Նախագիծ, ռըրուագիյր, նախարարակ⁶ (գուհն):

Ինչպէս թոյլ պիտի չտային Մոսկիւ, Սեւր, Սեւիլ, Ժընեւ, Բլոփտիլ, Բալիփոլո եւն. խորթ եւ անճոռնի ձեւերը՝ փոխանակ Մոսկուա, Սեւր, Սեւիլ կամ Սիւիլիա, Ժընեւ, Բլոփտիւ, Բալիփոլո ձեւերուն. քանի որ հայերէն լեզուն բաղաձայններէն, ինչպէս նաեւ ա, ե (է), ի ձայնաւորներէն վերջ բացարձակապէս վ գիրը չէ ընդունած¹:

Խմբագիրները դեռ կը շարունակեն նենգել մեր Ա. Բ. Գ. ին՝ I, II, III ուլ²:

Թերթի մը անկիւնը խմբագիր մը գետեղած էր. «Չեմ ծանրանար Աշխարհի, Առաւելանցի եւ Պրոսիի անուններուն, քանի որ իրենց հաւաքումները գիտական խմբագրութիւնն են, արձանագրութիւնները ընդօրինակուած ըլլալով ռըրուագիյր կոչուին»: Բայց ինչ զարմանք — նոյն խմբագիրը գրած էր այդ էջերուն մէջ «զոր տարածուած էր». ուղղէ՞ որ: «Մեզի բառական հետեւները պիտի տանք». ուղղէ՞ զմեզ կամ մեզ: «Զրադուած». ուղղէ՞ «Զրադած» (ինչպէս հանգչած, կառչած, այլ բառ, մարած, թրջած, վարժած, ծնած՝ ներգ. եւ կր. եւն): Ու այդ խմբագրին թղթակիցներն ալ ունէին՝ «Զոր ձանցնուած էր» խայտառակութիւնը. ուղղէ՞ որ: «Ալքառու» (զըր-քառու, կառքալար ըսողներուն պէս). ուղղէ՞ ակնառու³: (Ոմանք աչառու կը գործածեն անգիտանալով անշուշտ անոր մարդահանոյ յոռի նշանակութիւնը): Ու գեո «յայտնաբերեմ», ուղղէ՞ յայտարարեմ (ի յայտ բերեմէն) «Մանրագնիկ», ուղղէ՞ մանրագնիկ⁴ (զնիկ է արմատը եւ ոչ զնիկն): «Կը յեկուր» գրուած սխալն ներկայի տեղ օրպէս կը կրորնի. ուղղէ՞ կը յեկու: Ու գեո սարն, քրորի, փոխանակ դահլիճ, ռըրուագիյր մաքուր բառերուն:

Ոտանաւորի մը մէջ կար «Մի բնակիկ»(1). յետոյ «ընդեր», եւ այսպէս ելով հինգ անգամ. ուղղէ՞ ընդեր (Զինչ-էր-յէր-հիմ եւն. հիմտ. Սեր- սիրոյ. կիզում-կեզ. եւն):

Անցնինք նկատելու Պ. Շաւարշի յանդուգն քայլը դժուար հարցի մը մէջ: Ան կը շեշտէ կովկասէն տարածուած «անձնակի սր-խալ մը՝ կառնցել-կառնցել-կառնցել» գե-

կոնցել-գեկոնցել-գեկոնցել. մատուցել-մատուցել-մատուցել. հատուցել-հատուցել. ու կ'ուզէ սորվեցնել «Անց. կատ. կ'ըլլայ կառնց, գեկոնց, մատուց, հատուց. իբրեւ գոյական (բայածական ըսել կ'ուզէ. ծան. Հ. Ե. Փ.) գեկոնցանող (ոչ թէ գեկոնցող), ծանուցանող եւն»:

Պ. Շաւարշ գրաբարի գլխաւոր կենդանի մէջ է ինկած, ինչպէս կ'անուանէ Այտընեան⁵. յաւելուածոյ եւ անկանոն բայերը իրենց տարօրինակ երեւոյթներուն մէջ շատ խորհրդածել կու տան մեզի:

Պ. Շաւարշի ուշադրութենէն կը վրիպի որ բայածականները կը կազմուին թէ՛ ներկայի արմատէն՝ օր. կառուցան-ող, մատուցան-ող, եւ թէ՛ կատ. օր. կառուցող, մատուցող. մանաւանդ թէ՛ կատ. արմատը աւելի գեղեցիկ է, ընդհանուր եւ երբեմն միակը:

Յիշենք առող յԱրդոյ, արկող զոյս, եւ յոյն ի Հօրէ, տեսող զաղտնեաց, ահա այր կերող եւ արբեցող, եւ ոչ ուտող եւ ընկող. դարձող, բացող, եւ ոչ բանող, դառնող եւն. զարմանալ — զարմացող, մերձեւալ — մերձեցող, եւ ոչ զարմանող, մերձեցող:

Մեզին այս հարցին դիւրին եւք մը գըտած է. առեցի, բացցի, բերեցի, դրեցի, զարկցի (փոխ. առի, դրի, զարկի՝ եցի). ինչ զարմանալի որ Աովկասահայն ալ նման եւք մը գտնէր. մատուց-եցի, կառուց-եցի եւն.:

Արեւմտահայն ալ քիչ շատ նոյն ուղին բռնելու հետ չէ՞ երբ կ'ըսէ խցեմ — խցցի, մռնեմ — մռնցի, կիզեմ — կիզցի: Պ. Շաւարշ կրնայ տանիլ գրաբարի լուծը, խցի, խցեր. հր. խից. — կիզի, կիզեր. հր. կիզ, կոչ, սպան եւն.։ Գր. անթանեմ — անթի — անեմ, դիզանեմ — դիզի — դիզ, կլանեմ — կլայ (ի) — կոչ. աշխ. արդէն եղած է անիւ ծեմ — անիւցի, դիզ-եցի, կլ-եցի, ներկ-եցի, սպան-ե-եցի, ստեղծ-եցի. նոյն իսկ պարզ արմատով բայերը՝ հանեցի, արդիցի (գր. հանի, արդի) եւն.։

Նոյն ձգտումը չէ՞ բարդերունը. յր-տեւեցի (տեսի), երկրպագեցի (պագի), ձերքաւարեցի (կարայ), ունկնդրեցի (եդի) եւն.։

Առանց վերջնական վճռի, կամ ընդգրկելու կովկասահայ ձեւը, պիտի ըսենք թէ «անճոռնի սխալ» չէ, եւ այս հարցը դեռ լուծուելիք է. իսկ կառուցող, գեկոնցող, մատուցող ձեւերը ընտրելագոյն են քան մատուցանողը, գեկոնցանողը եւն.։

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՉԻԿԵԱՆ

1. 2. 3. 4. Տե՛ս Հ. Ա. Վ. Դ. թ «ՄԵ» գրէք, այլ գրեցէ՛ք, էջ 22, 107, 257, 263, 244. — 5. Քե՛ս. քեր. էջ 92.